

Inspirace literaturou v poezii Františka Halase a Jaroslava Seiferta

Chci-li obrátit pozornost na dva vůdčí básníky velké meziválečné generace, pak jsem si vědom na jedné straně jejich jisté souběžnosti (a dokonce v jednom případě inspirační shody – ovlivnění obrazem života a díla Boženy Němcové), na druhé straně však i zřejmých rozdílů – od dlouhověkosti Seifertovy a poměrně brzkého skonu Halasova, přes různost působení jejich poezie na čtenáře a na mladší generace básníků, až po vztah ke slovu. K tomu se vyjádřil Seifert ve své memoárové knize *Všecky krásy světa*: „Jestliže František Halas slova svých veršů svíral, tiskl, jako by jim chtěl ukrotit krk, aby mu dala víc, než na první pohled a první poslech bylo v nich ukryto, já naopak.“¹

Mohli bychom se nyní zabývat vyhledáváním literárních textů, jež se odrazily v jejich díle. U obou bychom jistě našli počáteční působení Apollinaira, v některém údobí rozvíjení motivů a dikce vzatých z bible či z liturgických žánrů, dále osobitě vyrovnávání s Máchovým Májem, zvláště z podnětu roku 1936, kdy se připomínalo sté výročí smrti romantického básníka. U obou bychom také objevili, i když v nestejně míře, ovlivnění lidovou poezií, vždyť Halas spolu s Holanem připravil v roce 1938 výbor tohoto prstonárodního básnictví s názvem *Láska a smrt* a Seifert svou melodičnost ve středním tvůrčím období pak téměř bezprostředně rozvíjel tradici a motivy české lidové písně.

Pokud jde o osobitou adaptaci podnětů z Karla Hynka Máchy, zůstanu jen u několika příkladů. Halas psal 20. 3. 1925 Artuši Černíkovi,² že chce mít – podle vzoru Nezvalovy *Pantomimy* – ve sbírce *Sépie* citáty z Baudelaira, Rimbauda, Verlaina a Máchy. Ve sbírce *Dokořán* z máchovského roku 1936 nalezneme báseň K. H. M., v níž jsou novým způsobem uplatněny známé verše a obrazy z *Máje*: hned na počátku „Svit hvězdy umřelý jsem pil / v zemi nepřejícné přibité mé zemi“, dále ve třetí strofě ve variaci „V truchlivišti dlouhé noci tvé / v zemi přibité v té nepřejícné zemi“ a v závěru pak jako kontrast „ať zavoní až k nim poslední země blín / pod zemi krásnou pod zem milovanou“.

Rovněž Seifert je uhranut Máchovými verši, jež přetváří do nových souvislostí svého vidění. Již ve sbírce ze svého poetického období *Na vlnách TSF* najdeme jako motto humorné převrácení Máchova verše: „Na tváři lehký žal, hluboký v srdci smích.“ V básni *Za mrtvou* ze sbírky *Poštovní holub* připomíná recitátorku Jarmilu Horákovou, v jejíž interpretaci „básník, který mrtev je sto let, / jako by vstával ze hrobu, jen vzpomeňte“. Máchovský motiv májové lásky se však nyní kontaminuje s pozadím smrti: „byl pozdní večer a byl mráz, / sněhové růže počly rozkvétat, / hrdliččin zval ku lásce hlas, / Jarmilo / ach nastokrát, ach, nastokrát.“ A opět ve vstupní básni sbírky *Ruce Venušiny* z roku 1936 s názvem *Máchův Máj* variuje Seifert znovu památná slova mrtvého básníka: „Je pozdní večer, máj, a báseň, sestra rodná, / zaštká ti do ucha.“ Že se

1 Seifert, J.: *Všecky krásy světa*, Praha 1985, s. 122.

2 O tom blíže Pešat, Z.: *Proměny Sépie*, in: sb. *František Halas, spolutvůrce pokrokové kulturní politiky*, Brno 1987, s. 64–69.

Seifert ve sbírce *Zpíváno do rotačky* satiricky vyrovnával s máchovskými oslavami v roce 1936, je známo, spíše tu však byl napadán dobový kontext zploštělé politiky a výročí básnickovy smrti, nešlo tedy o uchopení samotného textu Máchova díla.

Nesporně je Seifert více zasazen do proudění slov a textů z historie české literatury, má blíže k tradicionalismu než Halas, který se orientoval na Léona Bloye (v knihovně měl 26 jeho knih) a na expresionistu Georga Trakla. Seifert si uvědomuje své místo mezi českými literáty minulých dob i mezi svými současníky; vstupují do kontextu jeho díla tím, že je zmiňují a apostrofují v mnoha svých básních, zvláště Nerudu (např. *Obraz v zrcadle* ze sbírky *Jaro sbohem*: „Jen plaše za Nerudou / vstříc bloudím podzim / a v duchu sloku chudou / spřádám si do rýmu. // Už kvetou listopadky / v povětří promoklém; / tak podívat se zpátky / tím jeho binoklem“). Ostatně již na konci 20. let napsal Štorchu-Marieni, ³ že ho okouzluje Karel Toman a že Neruda a Toman jsou nejlepšími a nejčestějšími českými básníky. Ovšem i Halasovi byl Toman blízký a dedikoval mu svou sbírku *Dokořán*, ve sbírce *Ladění* má pak dvě básně se vztahem k Nerudovi, jedna z nich s názvem *Variace na nerudovské téma*.

Než přejdu k tématu Božena Němcová v díle Halasově a Seifertově, chtěl bych uvést ještě pozoruhodnou transformaci jedné symbolické postavy světové literatury. Ve sbírce *Dokořán* má Halas báseň *Don Quijot bojující*, v níž od vstupní expozice bláznivého snivce přechází v závěrečné čtvrté strofě k jeho proměně ve velitele protifašistické jednotky: „Když o podzim se řízl sad / až skoro do zlata / Don Quijot řídil z barikád / mitrailleur ratata.“ Takto Halas navazuje na quijotovskou symboliku v české literatuře, jejíž součástí je mimo jiné Dykovo drama *Zmoudření Dona Quijota*.

K Boženě Němcové přivedlo oba básníky 120. výročí narození, které v okupačním roce 1940 znamenalo jednu z cest při návratu ke kořenům. Halase i Seiferta uchvacovala Němcová také jako žena, dovedli ve stylu své dosavadní tvorby vyzpívat i její krásu, ale zároveň ji adorovali jako strážkyni čistého jazyka.

Halasova *Naše paní Božena Němcová* (1940) nevychází z textů Němcové, s výjimkou úvodních citátů z korespondence, jež jsou mottem životního příběhu. Básník se bojí po ní „vzít ta Vaše slova křticí“ a v závěrečné *Chvále* naší paní si pokorně uvědomuje, že „hradu řeči naší dobyla jste rázem / a do výšky hňala co zkřiveno mrazem“.

Rovněž Seifert ve *Vějíři* Boženy Němcové z téhož roku zůstává jen u epizod ze života krásné spisovatelky obletované muži, zdůrazněn je erotický podtext celé snové vzpomínky vyvolané pohledem na životní relikvii - vějíř, jehož se tato žena dotýkala, za nímž ukrývala smích nebo slzy. Nad tuto základní linii pak Seifert vystupuje k obecnější adoraci vlasti, jak ji v něm rozezněla vzpomínka na Němcovou.

Kromě těchto evokací spisovatelčiných životních dějů a chvály jejího jazyka existuje však u Halase i Seiferta také přímá textová návaznost - v epizodní postavě z *Babičky*, v rozvinutí symbolu šílené Viktorky s její tragickou krásou. Ve sbírce *Dokořán* je vstupní báseň *Poezie*, v níž Halasovi splývá proud spontánního básnění s představou Viktorky, která zpívá a musí zpívat u splavu, má suknicí roztrženou hvězdami a básníci spolu s ní musejí zpívat, než začne před svítáním zpívat sama země. Halasovi je poezie Viktorkou „bláznivou, posedlou a pomátlou“.

Němcová ve Viktorčině příběhu vytvořila literární typ, který má v sobě značnou inspirující sílu a je zřejmě schopen žít v české literatuře logikou svého vlastního života, tak jako v jiných polohách typ Švejka nebo jinde *Dona Quijota*. Ale jaká byla cesta od prvního textu o Viktorce až k *Písni o Viktorce* Jaroslava Seiferta z roku 1950?

³ Rozpravy *Aventina* 1926-1927, 4.

Poprvé přinesl Viktorčin příběh časopis Česká včela,⁴ bezprostředně poté, kdy Němcová na radu svého lékaře a vytrvalého čitele dr. Josefa Čejky odjela s dětmi v srpnu 1844 do Ratibořic a za ní tam brzy přijel i Čejka. První báseň Němcové Ženám českým do tisku upravil rok předtím Václav Bolemír Nebeský,⁵ příběh Viktorčin vyšel pod šifrou Č. a těžko dnes říci, kolik je zde invence Němcové nebo Čejky. Jde o úryvek z delšího článku nadepsaného Z Ratibořic a pro srovnání ocituji příslušný pasus: „Každá zbořenina je bájí a pověstí oživena, v ústech lidu neumírá silný Ctibor s pánem Riesenburským, ba až podnes téká tam vedle starodějinných duchů šílená Viktora v strastné skutečnosti. Byloť to mladé hezké děvče, tváře krev a mlíko, vlasy jako havran černé. Mělať milého myslivce. Ten, aby ji k horoucnější lásce pohnul, nasbíral bylin tajné moci, a své milé, aby nevěděla, do šatů je zašil. Stalo se pak, že se milenci museli rozloučiti, on opustil krajinu svou a odešel do ciziny. Nebohé děvče nemělo stání, i pustilo se za hochem. Srdce jeho však vychladlo, a nemělo pro svou věrnou ani milostivého slova více. Viktora se zbláznila. Jako Blanka Děvanská obývá teď jeskyni a bloudí po stráních s rozčuchanými šedinami, v rozedrané sukni, a usedá při měsíčku na splavu, kde o půlnoci s jekotem vln o závod zpívá a po opozdílém myslivci kameny hází.“ I v tomto textu jde už o literární stylizaci, protože ve skutečnosti v té době to byla zkroutlá žebračka propadlá alkoholu, matka dvou nemanželských dětí.⁶

V roce 1851 Němcová adaptuje Viktorčin typ na pohádku o Viktorce, kterou zaslala Ivanu Helceletovi pro kalendář Koleda. Zde Němcová použila starého motivu z antiky o ženě, jejíž duše se za noc zasnuhuje s vrbou. Vrba se na chvíli stává krásnou paní, která v kouzelných zahradách prožívá nebývalé rozkoše, ovšem střízlivý muž nerozumí jejím nočním snům, vrbu skácí a Viktorka zemře. Zda to není poetizovaná skutečnost životního osudu Boženy a Josefa Němcových?

Víme, že v Písni o Viktorce Seifertovi splývá obraz spisovatelky s literárně ztvárněným příběhem Viktorky z Babičky. Seifert intuitivně pochopil, že Viktorka z prózy Boženy Němcové Babička z roku 1855 (autorka ji začala psát koncem roku 1853, tedy nedlouho po baji o Viktorce z roku 1851) je pouze zdánlivě samostatným příběhem v Babičce, který je obsažen v 6. kapitole a pak ukončen v 17. kapitole smrtí za bouře. Tak jako většina postav z reálného světa je v Babičce idealizována, i příběh Viktorčin, podaný Němcovou s epickou šíří a vyváženou gradací, je vlastně písní o autorce samé, zpovědí o uhrančivé síle lásky, jejíž intenzita vyúsťuje do opuštěnosti a tragické zkázy. Seifert zveršoval Píseň o Viktorce dosti věrně podle prozaické předlohy. Jen ve vstupních verších vyvolává jedním dechem jména obou, vidí autorku i Viktorku vedle sebe, jako bytosti podobných osudů: „Byla jim krása taková, / že mrtvy mohly rozhrnouti / s tváří svých hlínu jako proutí / a vejíti v ticho domova.“

I když míra textových adaptací z naší i světové literatury je u Halase a Seiferta rozdílná, přece i na několika příkladech jsme doložili, že se oba, každý svým způsobem, vědomě zařadili do vývojového proudu českého písemnictví, které na ně působilo tvorbou současníků i literárními díly minulých generací.

4 Česká včela 1844, s. 312.

5 Otištěno v Květech 5. 4. 1843.

6 Černý, V. : Knížka o Babičce, Praha 1963, s. 75.